

Mite, història i ficció: l'antagonisme de llengües a l'Europa del segle XVI

INGA BIERKANDT

Freie Universität, Berlin

1.- ORIGEN I EVOLUCIÓ DE LA POLÈMICA LINGÜÍSTICA.

A principis del segle XVI, al nord-est del continent europeu, formes contradictòries de veure el món s'enfronten; la confrontació suposa una transformació cultural, política i socio-econòmica. L'estructura social del món occidental, fins aleshores determinada per l'autoritat de l'Església catòlica, es veu atacada frontalment i, amb la Pau d'Augsburg de 1555, un nou poder triomfa per primera vegada sobre el catolicisme (1). El protestantisme suposa per a la teologia l'acarament no només amb una religió d'igual categoria, sinó també un nou sistema de valors que abasta tots els aspectes de l'ésser humà. Aquesta revolució, que transforma el panorama polític d'Europa, inclús més profundament del que ho farà anys més tard la Revolució Francesa, s'origina un segle abans en el moviment del «nou humanisme» (2).

Itàlia constitueix el punt de partida per a la concepció del món que acaba de nàixer i que se separa del pensament teocèntric, orientat cap al més enllà, de l'Edat Mitjana. Ací, al segle XIV, es formen els centres del nou humanisme: la família Medici a Florència; la Roma papal i, en especial, Pius II; les Corts dels Principats d'Urbino, Ferrara, Mantua i Nàpols, i les universitats es constitueixen en els nuclis culturals més importants de l'humanisme renaixentista.

La situació política del país està en clara oposició amb la mentalitat uniforme i unitària dels humanistes italians. A Itàlia s'ha aconseguit simplificar la situació geopolítica del país, tot i que no es pot parlar de l'existència d'un moviment unitari en el sentit que s'orienta cap a la formació d'un estat. Per això, cal parar esment en la confusa situació política que aquest país tenia aleshores, quan s'observa la formació del nou humanisme a Itàlia i els seus efectes revolucionaris (3).

1.- DURANT, Will; DURANT, Ariel: *Kulturgeschichte der Menschheit*. T. 9, 10, 11, Frankfurt/Berlin/Wien, 1982; BORST, Arno: *Der Turmbau von Babel*. 4 t., Stuttgart, 1963.

2.- BORST, *op. cit.*, t. 2, p. 921.

3.- ROMANO, Ruggiero; TENENTI, Alberti: *Die Grundlegung der modernen Welt*. Reihe Fischer Welgeschichte, t. 12, Frankfurt, 1967, p. 59.

Dins el corrent humanista italià té lloc a principis del segle XV una intensa discussió sobre el sentit de les ciències i llurs interrelacions, preferentment les de l'esperit. L'intens desenvolupament dels dos grans corrents de les ciències de l'esperit de l'època, l'Humanisme i el Renaixement, que precedeixen l'època de la Reforma, es veu reforçat i accelerat des de l'exterior pels esdeveniments que ocorrien a Europa. Després de la conquesta de Constantinoble pels turcs en 1453, homes de lletres grecs fugiren a Itàlia i contribuïren amb els seus coneixements de l'Antiguitat al desenvolupament i l'expansió de l'Humanisme. Aquest havia de convertir-se poc després en un moviment europeu.

En un principi, els humanistes no foren conscients de la transformació espiritual que la nova concepció del món provocava en l'occident europeu. Per això creien que, glorificant les coses terrenals no qüestionaven pas la cosmovisió cristiana. L'artista, per contra, sí que és conscient d'adoptar una nova actitud en aquest context. La nova mentalitat orientada a la natura, indueix els artistes a realitzar creacions originals. L'estreta relació de l'art amb les ciències naturals, això és, amb els coneixements geomètrics tot just descoberts, va tenir un paper molt important (4). Per primera vegada s'imposa el principi de «l'art per l'art», i per primera vegada una obra d'art té valor per ella mateixa. Els escriptors i els filòsofs humanistes, pel contrari, comparats amb els artistes de l'humanisme renaixentista, no creen cap sistema fonamental filosòfico-ètic nou, contraposable a les teories de l'Antiguitat o a les de l'Edat Mitjana.

Es pot parlar, tanmateix, d'una concepció humanista del món única i unitària, la principal característica de la qual és la posició central de l'home en el curs del món. El concepte «microcosmos» és reinterpretat per literats i teòrics; l'individu ja no és una criatura dependent de la gràcia de Déu, ja que l'home passa a ser considerat *faber fortunae*. Un altre mèrit important dels humanistes és haver atorgat un camp propi a la cultura. Com a conseqüència d'aquesta nova llibertat, s'aspira a obtenir en les arts i en les ciències resultats que poc abans es trobaven fora de l'abast de la investigació: «*El humanismo, en sentido ya didáctico, tendía a la formación de la mente omnibus artibus quae ad humanitatem pertinent. Y sólo las literaturas clásicas ofrecían al estudioso, bajo la más hermosa vestidura del arte de bien decir, lo mejor del pensamiento sobre la naturaleza y el hombre*» (5).

Les idees i el pensament humanistes portaren a una nova reflexió sobre els valors ètico-morals que durant segles havien estat transmesos d'una forma rígida i immòbil. Qüestionar les normes i els valors vigents fins aleshores, però, no afectà tan sols a la teologia, i conseqüentment al monopoli paral·lel que existia en els altres camps de la ciència.

La concepció que té l'home de si mateix es transforma d'una manera fonamental. Mentre que l'home medieval no era més que un objecte en un sistema es-

4.- ROMANO, *op. cit.*, p. 155: «*Das perspektivische Wissen und die experimentelle Beobachtung wurden jetzt als die Hauptfeiler der Architektur, Skulptur und Malerei angesehen*».

5.- ROMERA-NAVARRO, Miguel: «La defensa de la lengua española en el siglo XVI». Dins *Bulletin Hispanique* 31, Bordeaux, 1929, p. 204.

tret i tancat, organitzat jeràrquicament, l'individu d'ideals humanistes s'entén en tant que és subjecte d'un món que ara es proposa investigar.

Un factor de summa importància per a l'expansió dels nous coneixements, tant de les ciències naturals com de les de l'esperit, el constitueix la invenció de la impremta en 1450. Amb l'ajuda d'aquesta i gràcies al continu intercanvi de coneixements i de troballes científiques, per exemple pel contacte entre els estudiants a les universitats estrangeres o per la comunicació entre comerciants a nivell internacional, les noves idees poden expandir-se ràpidament per tot Europa. A través de la concepció individual humanista, l'emancipació de l'individu, (en alemany «Mündigkeit»), i de la seua capacitat crítica, apareixen nous interrogants i plantejaments en totes i en cadascuna de les disciplines científiques.

Simultàneament al procés de formació dels estats nacionals -amb l'excepció d'Itàlia- es desenvolupa una consciència nacional que mou el desig d'honor i de glòria per al propi país.

2.- EL SORGIMENT DE LA «QUESTIONE DELLA LINGUA» A EUROPA.

En el terreny de les ciències de l'esperit i sobretot en la filologia, l'interés se centra a tot Europa en el llenguatge del país respectiu i en la seua relació amb el llatí (6).

«Por motivos nacionales, religiosos, didácticos, surge en el siglo XVI un movimiento vindicador de las lenguas vulgares: se inicia en Italia, pasa por España y Alemania, luego a Portugal, Francia e Inglaterra» (7).

El concepte «questione della lingua» designa en primer lloc la disputa filològica entorn al problema de la llengua. En un sentit més ample, aquesta designació s'ha convertit en un terme tècnic que abasta tota la discussió apologetica de les llengües de la filologia renaixentista. Els fenòmens literaris, polítics i religiosos, que constitueixen la força motriu de la «questione della lingua» es diferencien d'acord amb l'efecte que produeixen a cada país. A les convulsions provocades per les concepcions luteranes cal afegir, com a factor extralingüístic molt important les lluites que els estats europeus mantenien entre ells (8).

2.1. *Itàlia.* La influència italiana fou l'impuls original de la reflexió lingüística que trencarà els motlles tradicionals medievals i de l'Antiguitat. L'origen de la discussió de les llengües no fou ni polític ni religiós, sinó exclusivament literari. Els primers humanistes italians, Dante, Petrarca i Boccaccio, estrenaren el tema de l'anomenada «questione della lingua». Cal afegir que Dante s'ocupà de manera prefe-

6.- Al segle XVI, al contrari que en l'època dels descobriments, les ciències naturals es consideren molt més importants.

7.- ROMERA-NAVARRO: *op. cit.*, p. 205.

8.- BORST, *op. cit.*, t. 3, p. 1048: «(...) Europa selbst wurde erschüttert von dem Kampf zwischen Frankreich und Hansburg, der um das alte Kaiserland Italien entbrannte und die europäische Hegemonie einer Nation begründen sollte. Luther führte jetzt die seit dem Schisma drängende Kirchenreform radikal durch und zerstörte die mitterlalterliche Kirchen: die deutsche Reformation verwandelte das ganze abendländische Glaubensleben, auch die römische Kirche selbst».

rent en el seu tractat *De vulgari eloquentia* dels aspectes de la filosofia i de la història lingüística en relació amb la poesia i a la llengua (9).

Migliorini, en el seu estudi de la «questione della lingua» distingeix, a Itàlia, dos problemes fonamentals:

«*Il primo è quello che oppone l'italiano al latino; si discute, cioè, se si debba accogliere come lingua scritta il volgare, o invece mantenere (o restaurare) il latino. Il secondo problema ha a sua volta un oggetto principale e uno secondario: quale debba essere la norma della lingua nazionale, e che nome si debba dare alla lingua*» (10).

En la problemàtica citada es contraposen dues opinions: la dels «latinisti» i la dels «volgaristi»; els 'latinisti' defensen l'ús del llatí com a llenguatge escrit, mentre que els 'volgaristi' veuen en el 'volgare italiano' l'únic idioma nacional a Itàlia. Fet i fet, el jove llenguatge popular ha d'afirmar-se enfront a un llenguatge utilitzat per tota la Cristiandat i que era endemés l'idioma de l'Església i de l'Imperi (11).

Un dels criteris fonamentals que es debat és el de l'àmbit, és a dir, l'efectivitat del llenguatge. Els 'volgaristi' apelen el sentiment de comunitat dels italians, per a qui el llatí és una llengua estrangera, transmés al llenguatge popular. Els seus detractors repliquen amb l'argument de la universalitat del llatí.

Al costat d'aquestes raons, més aviat de tipus emocional, trobem també en la discussió el criteri de l'extensió geogràfica d'ambdós idiomes. Els defensors del llatí consideren que aquesta llengua és compresa més enllà de les fronteres italianes, mentre que el *volgare* només té vigència dins del país. Ací apareix ja el problema de la capacitat de comunicació, per bé que únicament en relació amb l'extensió geogràfica de la llengua.

En un nivell totalment distint surt un altre argument que es refereix al llenguatge com a fenomen social:

«*In oltre, nella determinazione dell'ambito, bisogna tener conto no solo dei limiti geografici, ma anche dei limiti sociali: chi parla latino si fa intendere agli stanieri colti, ma non agli italiani meno colti (...)*» (12).

En oposició a l'exposat en el punt anterior, la capacitat de comunicació es refereix a l'estructura social jerarquitzada. Els filòlegs italians del 'cincquecento' ja reconeixen que l'abast efectiu d'un dialecte és molt més extens que no el d'un llenguatge culte, al qual només tenen accés un limitat nombre de parlants.

El criteri sociològic adquireix cada vegada més importància, i amb ell la revalorització del llenguatge popular i d'un llenguatge literari unitari; els 'volgaristi'

9.- BAHNER, Werner: *Beitrag zum Sprachbewusstsein in der spanischen Literatur des 16. und 17. Jahrhunderts* Berlín, 1965, p. 10.

10.- MIGLIORINI, Bruno: «La questione della lingua». Dins: *Questioni e correnti di storia letteraria. Problemi ed orientamenti critici di Lingua e di letteratura italiana*. Milan, 1949, p. 1.

11.- Cf. ROMERA-NAVARRO, op. cit., p. 205: «(...) Más que en ningún otro (país) podían los latinistas defender tan bien la lengua clásica: el latín era la lengua nacional con igual título que la toscana, puesto que había sido hablada por los antiguos romanos; conservar el latín era defender un patrimonio nacional, asegurar a Italia la herencia gloriosa de los antecesores».

12.- MIGLIORINI, op. cit., p. 16.

intenten demostrar que l'italià és tant elegant i representatiu com el llatí. Ambdues parts disputen sobre el «*pregio intrinseco*» dels llenguatges que cadascú d'ells recolza com a idioma nacional.

Unit estretament amb el prestigi de l'italià es troba el problema de l'autonomia. Ací apareix per primera vegada la teoria de la corrupció, que més tard serà reiteradament discutida. Els 'latinistes' argumenten que, atés que el valor d'un idioma depèn del seu grau de puresa, l'italià no és digne de convertir-se en idioma nacional. Aquest idioma popular havia sorgit del llatí corromput; en altres paraules, el 'volgare' s'havia desenvolupat a partir de la barreja del llatí amb idiomes bàrbars. És interessant d'observar que els filòlegs italians, al contrari del que passarà més tard per exemple a Espanya, no diferencien entre els factors interns i els externs que provoquen la decadència del llatí.

En un altre nivell es tracta la qüestió de la norma lingüística i els lingüistes discuteixen «*se l'italiano sia lingua regolata o no*» (13). El problema de la norma lingüística de l'italià no és nou al 'cinquecento'. Dante Alighieri va escriure les seues obres menors una part en llatí i una altra part ja en italià, mentre que la seua obra principal, la *Divina Commedia* està escrita en dialecte toscà. En *De vulgari eloquentia*, escrita en llatí, s'ocupa de l'origen del llenguatge literari italià. En ella es reflexiona per primera vegada sobre l'afinitat de l'italià amb la resta dels idiomes romànics i s'indica l'origen comú de tots ells (14).

També Leon Battista Alberti, un altre dels primers humanistes, es mostra partidari d'una revaloració del llenguatge popular italià en la seua principal obra *Della famiglia* (1437-41). En aquest tractat Alberti exigeix la utilització del llenguatge matern en la poesia. La polèmica entorn a la llengua queda reflectida en el segle següent en nombrosíssims textos literàrio-filològics, dels quals només que esmentarem els més importants.

Pietro Bembo escriu en 1525 la *Prosa della volgar lingua*, obra en què s'intenta descobrir l'aportació toscana al sistema lingüístic de l'italià. Bembo exigeix l'ús de l'italià en el camp literari i trasposa a l'italià la diferència del llatí entre llenguatge literari i col·loquial. A més a més, proporciona la base per a la gramàtica normativa de l'italià: el punt i l'apòstrof (15).

Uns altres defensors del 'volgare', que representen la «tesi de la italianitat del dialecte toscà», com els anomena Pastor (16), són Baldassare Castiglione, Giovan Gioio Trissino, Sperone Speroni i Niccolò Machiavelli. Castiglione, amic de Bembo, plasma a *Il libro del Cortigiano* (1528) la imatge de l'home renaixentista. Esbossa l'ideal del cortesà i defensa la «Lingua cortegiana». Trissino escriu, juntament amb nombrosíssimes obres literàries, el tractat sobre teoria de la llengua *Il castellano* (1529), escrit en castellà, on, entre d'altres aspectes, es discuteix la denominació

13.- *Ibid.*, p. 8.

14.- Cf. BAHNER, *op. cit.*, p. 10.

15.- Cf. MIGLIORINI, *op. cit.*, p. 16.

16.- PASTOR, José Francisco: *La apologías de la lengua castellana en el siglo de oro*. Madrid, 1902, p. 23.

del llenguatge popular, italià o toscà. L'humanista Sperone Speroni defén també la llengua vulgar a *Dialogo della lingua* (1542), la llengua vulgar (17).

Així mateix, Machiavelli, el famós diplomàtic i teòric estadista, es pregunta en un breu tractat «*si debba chiamare italiana o fiorentina*» (18).

A Itàlia, el component literari és clarament preponderant en la polèmica del llenguatge. Políticament, el país està massa dividit perquè la discussió lingüística hi pugui rebre influències, i els poders religiosos no juguen cap paper important. Les noves idees protestants procedents del nord d'Europa no troben arrelament a Itàlia. En aquesta cursa per la supremacia entre les diferents llengües nacionals, el toscà s'imposa tant per raons geogràfiques com per raons socials.

A principis del segle XVI la 'questione della lingua' experimenta un canvi a Itàlia. Paral·lelament als nous coneixements que s'adquireixen en el terreny de les ciències naturals, s'obrin nous camins a la investigació en les ciències de l'esperit. L'existència dels distints idiomes no s'explica sobre el model bíblic de Babel, sinó a partir de la pròpia diversitat de l'ésser humà. En general, la qüestió *de per què* i del *d'on* dels idiomes passa a segon terme, mentre que el *com* es converteix en allò més important.

Les primeres consideracions lingüístiques a partir de la fonètica, es troben ja en Isidor, per bé que és Girolamo Cardano el primer a concebre la llengua com a sistema, malgrat que de tot el complex sistema que constitueix la llengua només que té en compte la part fonètica de l'acte de parla (19).

A través de la nova definició de llengua com a sistema, la discussió de la llengua a Itàlia a mitjan segle XV posa les bases de la lingüística comparada. D'aquesta manera es creen els punts de referència de la dialectologia i s'investiga l'afinitat entre cadascun dels idiomes romànics. En el període immediatament posterior al Renaixement, el centre de la discussió torna a desplaçar-se. L'ideal d'aconseguir una autonomia filològica es dilueix, condicionat pels esdeveniments polítics i el postulat d'un llenguatge popular comú, el qual al mateix temps ha de substituir el sagrat llenguatge literari, el llatí (20).

En resum. Pot dir-se que en la polèmica lingüística italiana la qüestió del valor de la 'lingua aulica' ocupa un lloc primordial. Al segle XVI no es pot contestar tan clarament i radical, com ara a França, ja que Itàlia manca d'un centre polític. La jove llengua popular italiana no reïx a penetrar en l'esfera religiosa, ben al con-

17.- «Complicábase la cuestión en Italia por la lucha dialectal: mientras Bembo, Varchi y Gelli se declaran por el toscano, Castiglione, Trissino y Muzio prefieren la italiana lingua o lengua mixta: lombardos, venecianos y romanos se oponen a conceder lugar privilegiado al hablar de los florentinos». ROMERA-NAVARRO, *op. cit.* p. 206.

18.- Probablement aquest tractat de Machiavelli està escrit en 1514, el títol complet és *Discorso ovvero dialogo in cui si esamina se la lingua in cui scrissero Dante, il Boccaccio e il Petrarca si debba chiamare italiana o fiorentina*. La cita és de MIGLIORINI: *op. cit.*, p. 29.

19.- Cf. BORST: *op. cit.*, t. 3, p. 1114.

20.- Borst descriu així la situació d'Itàlia en aquesta època: «Italien vergass unter spanischen Herrschern und aktiven Päpsten beinahe sein Nationalbewusstsein und dessen historische Tradition: von den Trojanern und vom alten Rom war selten mehr die Rede, das Studium der Antike trat zurück». BORST: *op. cit.*, t. 3, p. 1173.

trari del que aconseguiren els seus homònims a la zona germànica d'Europa. A partir dels plantejaments anteriors es dedueix que la qüestió de la llengua es vessa en la problemàtica següent: ¿Com pot assolir el llenguatge popular la mateixa categoria que les llengües clàssiques? En el primer nivell es debat si és el llatí o el llenguatge popular el que ha de convertir-se en llenguatge nacional; en segon lloc els filòlegs es preocupen intensament del problema de quin dels llenguatges vulgars és el més bonic, el millor i el més representatiu.

2.2. França. La discussió lingüística italiana no arriba a la veïna França fins al principi del segle XVI. La 'questione della lingua' té ací dos components fonamentals. Primer, les noves idees procedents d'Itàlia en l'àmbit literari i, segon, la nova concepció del món originada a Alemanya arran de la Reforma (21).

Tot i amb això, pot assegurar-se que justament a França en el segle XVI hi ha una preocupació teòrica creixent per la llengua, com ho demostra per exemple el gran nombre de tractats lingüístics que s'hi publicaren (22). Només havia calgut que, una generació abans, Nicolas Gilles, el secretari de Lluís XII, construïra un arbre genealògic troià francès per emparentar el jove idioma nacional amb les llengües clàssiques (23). Això no obstant, a causa de la seua prepotència a Europa, França posseïa la bastant autosuficiència política com per poder renunciar en matèria filològica a les tradicions medievals, les quals combinaven amb facilitat mite, història i ficció. França no necessitava ja la justificació de la saga troiana, per bé que els filòlegs i historiadors d'aquest país havien de decidir-se entre l'explicació bíblico-patristica de l'origen del llenguatge o les noves teories.

L'humanisme transformà profundament les relacions entre la religió i la història. Per als humanistes, la societat profana representava el punt historiogràfic principal, mentre que els aspectes religiosos bé passaren a un segon terme, bé desaparegueren.

Les guerres italianes dels reis francesos serviren com a vehicle per a les idees del Renaixement, que arribaren a França i s'expandiren ràpidament, mentre que el llenguatge popular francès es convertí en llenguatge nacional. Nombroses apologies religioses dels partidaris de la Contrarreforma, escrites en llenguatge popular, contribuïren a donar un nou prestigi al francès i, amb això, a confirmar-lo com a idioma nacional.

En 1523 s'edita la traducció de la Bíblia Lefèvre d'Étaples en llengua vulgar, i en 1539 la jurisprudència prefereix el francès al llatí(24). Tant el llenguatge jurídic com el religiós es distingien pel seu conservadorisme respecte al llenguatge po-

21.- Pastor afirma inclús que França no va tener cap paper important en la carrera dels idiomes nacionals; aquest autor no veu en l'actitud francesa més que una imitació de les idees italianes i alemanyes; PASTOR: *Las apologías de la lengua castellana en el siglo de oro*. Madrid, 1929, p. 24.

22.- Cf. WOLF, Heinz Jürgen: *Französische Sprachgeschichte*. Heidelberg, 1979, pp. 94-100 i GRIMM, Jürgen (et. al.): *Einführung in die französische Literaturwissenschaft*. Stuttgart, 1976, pp. 14-18.

23.- BORST, *op. cit.*, t. 3, p. 1120.

24.- WOLF: *op. cit.*, passim.

pular i per preferir el llatí. L'Edicte de Villers-Cotterêts de 1539 acabà amb aquesta situació en designar el francès com a idioma oficial a tots els nivells. Francesc I declarà el francès idioma de la Llei de l'Administració i, valent-se d'un únic idioma nacional, pretenia aconseguir la unitat política. Una vegada més apareix el principi de Nebrija «la llengua com a companya de l'Imperi».

La qüestió de quina ha de ser la llengua nacional és a França, fonamentalment, el resultat d'un decret i no d'una discussió lingüística. L'estudi del francès es reflectí en moltíssims tractats lingüístics, diccionaris i gramàtiques, en els quals els seus autors seguien l'exemple italià del Renaixement. Tot el que és italià es posa de moda a França a partir del segle XVI. Molts autors francesos emigren a Itàlia i, alhora, filòlegs, artistes i autors italians van a les corts franceses. L'intent d'intercanvi cultural entre Itàlia i França deixa petges palpables en el vocabulari francès (25).

Du Bellay, un dels teòrics de la coneguda escola d'escriptors de la Pléyades, basant-se en els seus antecessors Castiglione, Trissino i Speroni, composà en 1549 la *Deffence et illustration de la langue françoise*. En aquesta obra, Du Bellay exigeix la renovació del llenguatge vulgar francès i proposa entre altres coses l'assimilació d'arcaïsmes i de dialectalismes a fi d'enriquir l'idioma (26). Uns altres treballs lingüístics importants foren les gramàtiques de L. Meigret R. Estienne i P. Ramée. Aquests apliquen per primera vegada els sistemes de les regles clàssiques al francès.

La interpretació francesa de la 'questionne della lingua' italiana pot resumir-se així: la reflexió sobre el llenguatge popular es concentra a França en la problemàtica de la norma i, amb això, en el '*bon usage*'. El francès ideal, determinat pel '*bon usage*', només que era utilitzat per una reduïda minoria a la Cort i al Parlament, tanmateix els filòlegs francesos donaren la categoria de *llenguatge popular francès* a aquest sociolecte. Comparada amb la resta de llengües romàniques, l'afinitat de la llengua francesa amb la llatina és la més difícil de demostrar per als filòlegs renaixentistes; la consciència lingüística francesa expressa així el seu distanciamment, amb una actitud quasi negativa enfront el seu patrimoni llatí.

2.3. Portugal. La nova concepció del món dels humanistes té no poques conseqüències en la història de la llengua i en la historiografia portuguesa. Igualment que al país ibèric veí, creix l'interès per la pròpia nació i apareix el desig de definir i de fixar allò que és portugués (27).

En 1536 escriu Fernão de Oliveira amb la seua *Grammatica da Lingoaem Portuguesa* la primera gramàtica de la llengua popular portuguesa. Només quatre anys més tard apareix la *Gramática de la Lingua Portuguesa* de João de Barros. De l'historiador Barros és també el tractat lingüístic *Diálogo em louvor da nossa lin-*

25.- Més de la meitat dels préstecs francesos del segle XVI vénen de l'italià; la majoria d'aquests italianismes pertanyen al camp semàntic de l'art militar; cf. WOLF, *op. cit.* p. 90.

26.- GRIMM, *op. cit.*, p. 61.

27.- Una bona panoràmica dels tractats lingüístics portuguesos del segle XVI es troba a la *Bibliografia das obras impressas em Portugal no século XVI*. Lisboa, 1926 d'A. J. ANSELMO.

guagem, editada el mateix any (28).

La reflexió lingüística portuguesa a l'època de l'humanisme ha de contemplar-se necessàriament en el context de la creació de l'imperi lusità d'ultramar. Com a potència colonial, Portugal uneix la política de la llengua a la missió de la llengua, o dit amb unes altres paraules, el jove estat nacional disposa d'una marcada consciència missionera, la qual, però, no comporta la destrucció dels idiomes autòctons a les colònies (29).

Tampoc no hi falten els tractats que exalten la pròpia nació i, amb això, també la pròpia llengua popular. Jorge Ferreira de Vasconcelos, escriptor i poeta reial, canta la superioritat de la llengua portuguesa sobre les romàniques, sobretot per damunt de la castellana. Per als filòlegs portuguesos del renaixement la llengua portuguesa, sens dubtes, és clarament la més afí al llatí. L'autor dramàtic Gil Vicente es riu en forma literària de la polèmica en torn a l'origen de les llengües. En les seues obres, escrites en espanyol i en portugués, ironitza la fortíssima consciència missionera nacional dels portuguesos.

Encara que a les acaballes del segle XVI Portugal ha perdut la part de la seua potència colonial, segueix conservant la consciència nacional i lingüística. Així, el poeta Lluís de Camões al·ludeix en els seus poemes el present portugués. Mentrestant, dins de la discussió lingüística portuguesa es reflexa críticament la teoria bíblico-patrística de la llengua original, i exègetes bíblics, com el dominic Hieronymus Oleaster i el jesuïta Manoel de Sa, qüestionen inclús l'autenticitat de la teoria de Túbal. Ara bé, malgrat tals tendències, i malgrat l'hegemonia espanyola (o precisament per això), continuen apareixent tractats que enalteixen el portugués (30).

2.4. Alemanya. A l'Europa germànica els nous ideals del Renaixement italià troben unes condicions culturals i polítiques totalment diferents. En la rebuda de la 'questione della lingua' italiana al nord d'Europa, precisament a Alemanya, Suïsa i Holanda, destaca el fet que els humanistes cristians que representaven l'antiga forma de pensar i les tradicions bíbliques, es veuen confrontades amb els defensors d'un humanisme sobretot crític. A Alemanya, la reflexió de la llengua es troba en estreta relació amb la transformació que suposà la reforma dels valors religiosos que predominaven fins feia ben poc (31). Romera-Navarro comenta que «(...) En Alemania, Lutero le (al vulgar) da un impulso decisivo con su versión de la Biblia, explicando dogmas y misterios de la religión en el habla que todos entienden e instituyendo en ella el culto finalmente» (32).

28.- És Oliveira qui escriu la primera gramàtica portuguesa i no pas Joao de Barros, com afirma ROMERA-NAVARRO: *op. cit.* p. 212, nota 15.

29.- Cf. KONETZKE, Richard: *Süd- und Mittelamerika I* Reihe Fischer Weltgeschichte, t. 22, Frankfurt, 1965; *passim*. La política de llengües de Portugal es diferencia clarament de la d'Espanya; en l'antic imperi portugués d'ultramar alguns idiomes autòctons romanen fins a hores d'ara com a llengües franques importants.

30.- BORST: *op. cit.*, t. 3, p. 1135 i p. 1170.

31.- *Ibid.*, 1408-1150.

32.- ROMERA-NAVARRO: *op. cit.*, p. 206.

La doctrina luterana propicia la creació d'un llenguatge popular alemany uniforme. En l'humanisme renaixentista a Alemanya predominen corrents contraposats, les tendències dels quals no són precisament compatibles en la seua valoració i apreciació del llenguatge popular alemany. Aquests humanistes crítics ja no creuen en les afirmacions arbitràries de genealogies populars artificials que parlen d'alemanys troians. A principis del segle XVI hi apareixen també genealogies que valen per a reforçar la consciència nacional; per exemple, s'intenta demostrar la procedència troiana de l'emperador Maximilià I d'Hausburg.

Com ja havia ocorregut anteriorment a França, el que importava d'aquells arbres genealògics no era el grau de parentiu entre l'idioma alemany i l'hebreu o el grec, sinó únicament el parentiu ètnic.

No obstant això, Borst demostra clarament que a Alemanya la difusió del llenguatge popular, d'una banda gràcies a Luter i de l'altra a les reflexions teòriques del llenguatge dels humanistes, no era el resultat d'una mateixa intenció (33). El descobriment de l'Antiguitat pels humanistes confereix a les llengües clàssiques un nou pes específic que es contagia als idiomes que poden arribar a situar-se prop d'elles (alguns filòlegs renaixentistes intenten demostrar inclús els orígens hebraics de l'alemany).

En aquest sentit és de destacar la tasca de l'humanista Johannes Reuchlin que exigí el coneixement del grec i maldà especialment per fer estudiar l'antic hebreu. També Erasme de Rotterdam, el famós filòleg i crític religiós i cultural, es dedicà a les llengües clàssiques. Erasme és considerat com un dels precursors de la Reforma pels seus escrits satírics que adreçava sobretot contra l'Església i la teologia. Erasme proclamà especialment i reiterada la llibertat de les ciències, de la investigació i de l'art; aquesta és una de les raons per què la seua concepció de la llengua s'oposa a la luterana.

Luter se situa en contra de les idees de la majoria dels humanistes, que tenen la religió com una mera «Bildungsreligion», a la qual ell contraposa una religió practicable. La concepció del llenguatge de Luter està lliure de sentiments patriòtics: l'alemany com a llengua materna significa per a ell, a l'inrevés del que pensen la majoria dels filòlegs de la seua època, un mitjà apropiat per fer arribar les noves idees al major nombre possible de persones.

Així doncs, la seua traducció de la Bíblia a l'alemany en 1521 no nasqué de l'exaltació de la llengua vulgar, sinó «(...) weil sie den deutschen Beter näher zu seinem Gott führt als alle Fremdsprachen» (34). Tant en Luter com en l'Emperador Maximilià I s'observa una actitud clarament tolerant pel que fa als idiomes estrangers. Ambdós mostren una preferència per la llengua materna, per bé que no lluiten per la seua supremacia, com ocorre al sud d'Europa. L'aspecte més im-

33.- «Im Zeitalter Maximilians I. und Karls V., im Zeichen des Kampfes gegen Frankreich schlossen sich die Deutschen zur Nation zusammen. Ihre Humanisten gaben ihnen eine der romanischen ebenbürtige, ruhmwürdige Vergangenheit; Luther schenkte ihnen die gemeinsame Sprache und den gereinigten Glauben». BORST: *op. cit.*, t. 3, p. 1049.

34.- *Ibid.*, p. 1231.

portant per a ambdós és la capacitat de comunicació, la qual cosa és vàlida tant per a la difusió de les idees religioses com per a l'intercanvi de les idees polítiques.

Luter creà per primera vegada un llenguatge popular alemany uniforme amb la propagació dels seus escrits i tractats teològics. Aquest llenguatge comú en alemany rep el nom de 'gemeindeutsche' Hochsprache. Luter situa aquest llenguatge vulgar a la mateixa altura que les llengües sagrades hebrea, grega i llatina. El llenguatge, en la seua diversitat, té una dignitat pròpia que el caracteritza. Tanmateix, refusa terminantment tant a la santificació de les llengües clàssiques, cosa habitual en l'època, com a la dels respectius llenguatges nacionals. Luter veu en el llenguatge, exclusivament i única, un instrument que l'ajuda a acomplir la seua missió religiosa.

2.5. Anglaterra. A Anglaterra, al contrari que al sud d'Europa, no es pot parlar de cap manera d'una divinització de la llengua vulgar. En la qüestió lingüística en general, i en la teoria de l'origen de la pròpia llengua en particular, no es recorre ja a cap genealogia de l'Antic Testament.

Aquesta evolució s'explica per les conseqüències de la Reforma: la llegenda bíblica de Babel era papista, és a dir, menyspreada pels científics. D'altra banda, a finals del segle XVI també s'hi comença a perfilar una consciència nacional, la qual es reflexa en els tractats lingüístics que ara apareixen. Es tracta de trobar un compromís entre aquells exegetes que representen la teoria bíblica de la llengua i aquells científics que, com Christopher Marlowe, dubten fins i tot de l'existència d'Adam com a primer home i amb això també del mite lingüístic babilònic (35).

Historiadors, bibliòfils i impressors, com Richard Grafton, Raphael Holinshed o William Camden, escriuen nous mites sobre la gènesi de les llengües. La tendència de la variant anglesa de la 'questione della lingua' s'hi centra primer en l'origen celta. Tant en el component lingüístic com en la indagació sobre la procedència ètnica es renuncia a la llegenda greco-troiana (36).

Tot i amb això, en iniciar-se el segle XVII, la llegenda troiana assoleix més importància gràcies al creixement de la consciència nacional. Thomas Heywood, reconegut autor dramàtic anglés, deriva la seua història universal exclusivament del mite celto-trojà, sense esmentar la genealogia bíblico-germànica. El professor d'astronomia Edward Brenerwood, per exemple, renuncia a l'Antic Testament per establir una genealogia lingüística i un arbre genealògic dels distints pobles. Li interessen les influències d'unes llengües sobre unes altres més que no la gènesi d'aquelles llengües.

En la discussió anglesa, les llengües sagrades no es valoren per llur antiguitat o per llur prestigi més que la pròpia llengua vulgar o les llengües del continent.

35.- *Ibid.*, p. 1226.

36.- Richard GRAFTON (1513-1572) és l'autor de *A chronicle at Large and Meere History of the Affayres of England*, Raphael HOLINESHED l'és de *Chroniques of England, Scotland, and Ireland*, ambdós llibres foren publicats a Londres per Henry Ellis, en 1807 i 1809, respectivament. William CAMDEN (1551-1623) és l'autor de la *Britania*, llibre publicat per Edmund Gibson en 1695; BORST: *op. cit.*, p. 1227.

L'únic important és la comprensió de la *Paraula de Déu*, pel que les traduccions als idiomes que ara cristal·litzen estan perfectament justificades.

A Anglaterra apareix d'hora una tendència que mena a concebre racionalment el món; sobretot són lingüistes anglesos els qui intueixen que la diferenciació lingüística és natural, i anterior a Babel. La qüestió de l'origen de les llengües s'enca mina immediatament cap a una discussió normativa. També hi apareixen en el segle XVI abundants treballs que intenten descriure i fixar l'anglès popular, com ara, el *Toxopilos* (1544) i el *The Schoolmaster* (1566) del director de l'escola Richard Mulcaster (37).

La manera amb què els filòlegs anglesos del Renaixement, determinats per les ciències naturals, aborden la llengua es diferencia de la dels altres països tant en el mètode com en el contingut, ja que els altres no desenvolupen un mètode relativament lliure i independent de mites i de ficció fins un segle després. Potser ja es perfila ací la trajectòria de la llengua anglesa que, 400 anys més tard, ocuparà el primer lloc en l'escalafó dels idiomes internacionals. Aquesta actitud del segle XVI es transforma amb la irrupció del puritanisme a Anglaterra. La idea dels pobles elegits, amb un idioma sagrat, no es difondrà fins molts després a la resta dels països europeus.

3. LES TEORIES LINGÜÍSTIQUES A ESPANYA

L'autoconsciència de la llengua a l'Espanya del segle XVI -i possiblement el debat de la 'questione della lingua' -presenta punts essencials que són absolutament diferents als de la resta dels països europeus. La influència del Renaixement i les conseqüències dels ideals educatius humanistes hi tenen una repercusió menor (38). Les raons són múltiples: des del punt de vista político-econòmic Espanya es troba en una crisi profunda. Arran de la Reconquesta i, més tard, del descobriment del Nou Món s'esdevé una emigració massiva que duu com a conseqüència el debilitament de la burgesia. L'expulsió dels jueus és un altre factor molt important per a aquesta crisi econòmica. La noblesa castellana sent amenaçada la seua existència per la classe mitja, composada principalment per jueus i conversos. Endemés, les nombroses epidèmies de pesta provoquen un despoblament.

La societat espanyola està estructurada de la següent manera: la noblesa ocupa els alts càrrecs profans i eclesiàstics, una classe mitja dèbil formada per hidalgs empobrits i uns pocs burgesos pateix la càrrega dels impostos massius, la població rural lluita per sobreviure. Hi manca aleshores una classe burgesa forta, que en altres països europeus és la principal portadora del Renaixement i de l'Humanisme. A això s'afegeix la mentalitat econòmica de l'alta noblesa, determinada pel codi de l'honor, és a dir: «treballar és indigne».

L'omnipresència de l'església catòlica (en 1478 s'introdueix la Inquisició a Espanya) constitueix un contrapès massa fort, consolidat per la lluita per una fe co-

37.- Cf. ROMERA-NAVARRO: *op. cit.*, p. 206 i BORST, *op. cit.*, p. 1229.

38.- BERKENBUSCH, Gabriele: *Klassiker der spanischen Sprachwissenschaft*. Bonn, 1990, p. 109.

muna envers els àrabs durant segles. La conseqüència per a les ciències humanes és una mentalitat conservadora i tradicionalista. El tradicionalisme espanyol preserva aleshores els valors culturals i la superestructura teològico-filosòfica de l'època medieval es conserva a Espanya fins el segle XVII.

Això de banda, es pot parlar d'un humanisme castellà durant la monarquia renaixentista dels reis catòlics, encara que a Espanya "(...) *der ideale Entwurf eines kritischen Genenbildes zur gesellschaftlichen, wie ihn der Humanismus in anderen Ländern utopisch vornahm*)» no existeix (39).

Amb l'inici del regnat dels reis catòlics la impremta es difon a la península ibèrica; s'inicia un període de llibertat intel·lectual i les noves idees liberals de l'humanisme poden vulgaritzar-se.

Tan sols una generació més tard molts intel·lectuals espanyols (humanistes) es veuen obligats a abandonar el seu país. La inquisició s'ha convertit en un instrument de la contrarreforma i s'investeix de poders i d'atribucions il·limitades.

Pidal remarca, com a tret característic de l'humanisme espanyol, la percepció de la *llengua* com un dot natural de l'ésser humà, com una actitud intel·lectual, que abans de res vol desmarcar-se del 'retoricisme' espanyol (40).

El debat lingüístic desencadenat per l'humanisme italià pren llavors un relleu totalment distint en la seua versió espanyola. A Espanya, el component polític-nacionalista preval, ja que la qüestió de la llengua vernacle ja hi havia estat decidit al segle XIII. Weinrich imputa a Valdés el fet d'haver creat a Espanya el clima d'una 'questione della lingua' artificialment. L'autoconsciència de la llengua està condicionada sobretot pel contacte permanent amb l'hebreu, l'àrab i el llatí com a llengües d'igual categoria des del segle XIII. L'equiparació de la llengua vernacle amb una llengua clàssica hi va tenir lloc ja en l'època d'Alfons X, la política lingüística del qual influí decisivament sobre l'autoconsciència de la llengua fins el segle XVI (41).

El que s'hi aporta de novedós a aquest debat és l'interés purament lingüístic per la llengua pròpia. D'una banda, la vàlua de la llengua vernacle s'estableix en assegurar el parentiu -com més proper siga possible- amb el llatí. A través de les

39.- HAENSCH, Günther (et al.): *Handbücher der Auslandskunde, Spanien*. 3 t., Frankfurt/Berlin/Múnic, 1975. p. 108.

40.- MENENDEZ PIDAL, Ramón: «La lengua en el tiempo de los reyes católicos», dins *Cuadernos hispanoamericanos*, 1950, p. 10: «*Antes, una irreflexiva admiración, superior a la comprensión, de la literatura clásica, mejor dicho, admiración de su «materia» de sus exterioridades o sus temas; ahora se inicia una, compenetración más sustancial con el espíritu de la antigüedad, en cuanto ejemplar de una nueva concepción de la vida, que lleva a la más alta estimación de todos los valores humanos en sí mismos, como excelentes por ser dones de la madre naturaleza y no mirados bajo la consideración pesimista con que los miraba el pensamiento ascético medieval*».

41.- Cf. LAPESA, Rafael: *Historia de la lengua española*. Madrid, 1981, p. 237; WEINRICH, Harald: «Das spanische Sprachbewusstsein im Siglo de Oro». Dins *Spanische Literatur im Goldenen Zeitalter* Fritz Schalk zum. 70. Geburtstag. Frankfurt, 1973, p. 537; BRIESEMEISTER, Dietrich: «Das Sprachbewusstsein in Spanien bis zum Erscheinen der Grammatik Nebrijas (1492)». Dins *Iberorromania 1.2*, 1969-70, p. 35.

investigacions filològiques s'intenta fer de la llengua nacional la successora legítima de la llengua universal llatina. D'altra banda, es defén la llengua castellana respecte a les llengües antigues.

A diferència de la discussió italiana, on aquest aspecte té un paper secundari, a Espanya s'investiguen especialment les llengües pre-romanes de la península i s'estudien els substrats pre-romans del castellà (42). Alhora es fan esforços per atribuir a la llengua pròpia vulgar un certificat d'edat el més antic possible. Weinrich resum els diferents criteris d'investigació de la gènesi de l'espanyol així: ¿És l'espanyol un llatí corromput? ¿És la continuació de la llengua originària ibèrica o del basc? ¿Quina és la part àrab? ¿Es tracta d'una de les 72 llengües, de les que se sabia, nasqueren a partir de la confusió babilònica? (43). L'intent de respondre aquestes preguntes origina diferents models explicatius.

3.1. La teoria de la corrupció

Els representants de la teoria de la corrupció arranquen del supost que la llengua espanyola es genera bàsicament del llatí, a partir d'una forma degenerada i corrompuda per influxos exteriors. Ja a mitjan segle XV en un diccionari anònim es caracteritza el bon espanyol per la seua afinitat amb el llatí. Per a les paraules llunyades de la seua forma llatina aquest autor anònim empra com a justificació la «corrupció» del castellà (44).

Amb la publicació de la *Gramática de la lengua castellana* d'Antonio Nebrija en l'any 1492 apareix la primera gramàtica de llengua vernacla concebuda segons els principis humanistes abans que filòlegs italians, francesos i portuguesos s'haguessen dedicat a aquesta tasca. Ja a la primera frase que inicia el pròleg, Nebrija anuncia la seua tesi programàtica «*que siempre la lengua fue compañera del imperio*» i d'aquesta manera descriu el principi dualista entre el clímax polític i d'estat de desenvolupament de la seua llengua. Nebrija representa amb la seua concepció del desenvolupament del llatí al castellà la teoria cíclica de la cultura, això és, ell trasposa la idea de floriment i ocàs de centre de poder en la història de la humanitat a la història de la llengua. Aquest procés concebut com un cercle tancat, acaba sempre en la catàstrofe; en el cas de la llengua està representat per la 'corrupció' del llatí arran de la invasió dels gots. Per a Nebrija són exclusivament factors externs el que determinen el desenvolupament de la llengua. És interessant en Nebrija l'alta valoració de la seua pròpia llengua tot i que aquesta s'haja generat clarament a partir del llatí corromput. Nebrija suposa que l'espanyol de l'època es troba en ple apogeu del seu desenvolupament. Pel que fa a les llengües pre-romanes l'autor no es pronuncia clarament, ja que el que més li interessa és la

42.- Cf. KUKENHEIM, Louis: *Contributions à l'histoire de la grammaire italienne, espagnole et française à l'époque de la Renaissance*. Amsterdam, 1932, p. 200.

43.- WEINRICH: *op. cit.*, p. 536: «*Ist das Spanische verderbtes Latein? Setzt es die iberische Ursprache oder das Baskische fort? Welchen Anteil hat das Arabisch? Ist es eine de 72 Sprachen, von denen man wusste, dass sie bei der Spracherwirrung von Babel entstanden sind?*».

44.- BAHNER, *op. cit.*, p. 24.

fixació de l'ús (45).

En l'any 1535 es publica el *Diálogo de la lengua* de Juan de Valdés qui, com la majoria dels filòlegs del Renaixement, també és partidari de la teoria de la corrupció. Valdés es concentra especialment en dos problemes: la qüestió de l'origen de la llengua espanyola i la del seu ús. D'antuvi considera el grec una llengua prellatina i assenyala que el llatí és el fonament del castellà, bé que corromput pel gòtic i l'àrab. La segona idea essencial d'aquest autor és el principi -detalladament discutit al seu *Diálogo de la lengua*- «*escribo como hablo*», a través del qual, com Nebrija, s'aparta de la separació entre llengua escrita i llengua parlada (46). Ara bé, si per un costat Nebrija proposa establir l'ús tot argumentant que la llengua es trobaria en el punt màxim del seu desenvolupament; Valdés, per la seua part, defensa la tesi que les llengües vulgars no es poden fixar mitjançant regles.

Igualment, el cèlebre científic i filòleg Bernardo Aldrete segueix la coneguda teoria de la corrupció lingüística i considera que l'espanyol surt a partir d'una forma corrompuda del llatí. En la seua obra de 1606 *Del origen, y principios de la lengua castellana o romance que oi se usa en España* Aldrete discuteix l'anomenada teoria del primer castellà. Descriu la gènesi del romanç per la corrupció del llatí, a causa de la seua convivència amb el gòtic, i d'aquesta manera es constituïa en llengua pròpia. Allò novedós de la teoria d'Aldrete és que atribueix tant als factors externs com als interns un paper en la transformació de la llengua, sense aplicar-ho, però, al concepte que té de la llengua (47).

3.2. Els 'Llatinistes'.

Entre els filòlegs que troben l'origen de l'espanyol en el llatí tenim dues posicions essencials diferents. D'una banda, es considera el castellà com a llengua pròpia, que pot equiparar-se sense inconvenients al llatí. Els representants d'aquest grup comparen, conseqüentment, l'imperi espanyol amb el període de l'auge de l'Imperium Romanum.

Llurs adversaris, els 'llatinistes', que mitjançant una rellatinització volen assolir la perfecció de la llengua vernacle, argumenten que el castellà pot arribar a ser

45.- NEBRIJA, Antonio de: *Gramática de la lengua castellana* (1492). A Quilis (ed.), Madrid, 1980; p. 98: «(...): que siempre la lengua fue compañera del imperio; y de tal manera lo siguió, que junta mente començaron, crecieron y florecieron, y después junta fue la caída de entreambos. (...) De allí, començando a declinar el imperio de los romanos, junta mente començó a caducar la lengua latina, hasta que vino al estado en que la recibimos de nuestros padres, cierto tal que cotejada con la de aquellos tiempos, poco más tiene que hazer con ella que con la arábiga». I a la pàgina 101 diu: «(...) por estar ia nuestra lengua tanto en la cumbre, que más se puede temer el descendimiento della que esperar la subida».

46.- VALDES, Juan de: *Diálogo de la lengua* (1535). J. M. Lope Blanch (ed.), València, 1969; p. 154: «Para dezirlos la verdad, muy pocas cosas observo, porque el estilo tengo me es natural, y sin afetación ninguna escribo como hablo; solamente tengo cuidado de usar de vocablos que signifiquen bien lo que quiero dezir, y dígo lo quanto más llanamente me es posible, porque a mi parecer en ninguna lengua stá bien el afetación».

47.- Cf. BERKENBUSCH, *op. cit.*, p. 59.

una llengua de nivell només si es complementa amb el llatí.

Juan de Mena (1411-1456), un dels principals representants del grup, intenta crear una llengua poètica espanyola amb l'ús de llatinismes. El testimoni més cèlebre d'això el tenim a la seua obra lírico-èpica *Laberinto de Fortuna*. Per a Nebrija, Mena és un poeta *par excellence* i en la seua gramàtica el cita com a autoritat unes 40 vegades si més no. Al capdavant, Mena és el primer poeta espanyol que es proposa crear una llengua elevada, reservada exclusivament a la poesia. O, amb paraules d'Alborg, la llengua castellana deu a Mena una renovació profunda i la incorporació d'elements nous. És cert que les seues innovacions poètiques i lingüístiques s'adreçaven només a un públic minoritari; tot i amb això, han representat un dels enriquiments més notables que ha experimentat el nostre idioma en ser assimilades pel cabdal idiomàtic popular (48).

Mena qualifica l'espanyol del seu temps com a idioma «rude i desert», en altres ocasions el caracteritza com a «humil i baixa llengua romanç». D'igual manera Juan de Lucena, poeta i contemporani de Mena, s'esforça a refinar l'espanyol a través de la relatinització i així elevar la llengua vernacla al rang d'una llengua literària culta. En 1463 publica el *Libro de vida beata*, un diàleg fictici entre Alfonso de Cartagena, Juan de Mena i el Marqués de Santillana. Interessa la interpretació que fa Lucena de la teoria de la corrupció: considera la llengua romanç de l'època com un llatí agonitzant, ja que al seu parer l'encontre entre dos idiomes duu necessàriament a la corrupció d'ambdós (49).

Tant les obres de Mena com les de Lucena només que són comprensibles per a una «élite» formada humanísticament. La funció del seu espanyol enriquit per llatinismes i llatinitzacions en el camp lèxic i el sintàctic, no està pensada com a medi de comunicació general, sinó específicament com a llengua culta, exclusivament reservada a les necessitats i els continguts estètics. Uns altres representants del grup que utilitzen el llatí per a revaluar la llengua vulgar -moguts sobretot per llur consciència nacionalista- són: Enrique de Villena, l'Arxiprest de Talavera, Alfonso de la Torre i Alonso de Palencia.

En aquest context cal esmentar els seguidors de Ciceró, que s'oposen al llatí eclesiàstic de l'edat mitjana i es declaren a favor d'un llatí pur i clàssic. Aquest grup de llatinistes o 'ciceronians', que refusen productes literaris en llengua vulgar, contribueix al renaixement del llatí clàssic com a 'llengua viva' en el debat sobre la llengua (50). A açò cal afegir que l'espanyol de l'alta edat mitjana es torna més transparent per la influència etimologitzant dels humanistes, la qual s'allunya, però, del seu desenvolupament vulgar.

48.- ALBORG, Juan Luis: *Historia de la Literatura Española*. Madrid, 1983. 4 tms.; citació del t. 1, p. 357 i, en general, DEYERMOND, A. D.: *La Edad Media*. Colección Historia de la Literatura Española, t. 1, Barcelona, 1979.

49.- Cf. BAHNER, *op. cit.*, p. 20.

50.- No està molt clar en ROMERA-NAVARRO, quin dels grups de 'llatinistes' demostra un aristocracisme intel·lectual i, en canvi, quins representants, a través de la llatinització, proposen donar a la seua llengua vulgar un rang equiparable amb el llatí, com ho pretenia Mena, *op. cit.*, p. 205.

Els místics de mitjan segle XVI, els representants més reconeguts del quals són Teresa d'Avila i Juan de la Cruz, tenen una consciència de la llengua molt parcular. Inspirats en l'esperit de la contrarreforma, els emocionals i visionaris místics busquen la unificació mística amb la realitat divina. En la llengua metafòrica de la seua lírica s'expressa la convicció que només l'idioma espanyol és l'adequat per al diàleg amb Déu (51).

3.3. Teoria basca i teoria del primer castellà

Una teoria molt difosa en aquella època diu que el basc hauria estat la llengua pre-romana de tota la península ibèrica. Aquesta teoria arranca del fet que al nord d'Espanya existia encara un idioma que es diferenciava clarament del castellà. Valdés també estudià aquesta hipòtesi fins que la refusà en favor del grec. Els representants de la teoria basca pertanyen, com la majoria dels filòlegs de l'època, a la tradició bíblico-patriística, les teories que tenen sobre l'origen de la llengua provenen de la llegenda de Túbal. Per tal de fer vàlida la seua hipòtesi, segons la qual la primera llengua de tota Espanya és el basc, han de demostrar que el basc és una de les 72 llengües antigues sorgides per la confusió babilònica.

La divisió històrico-cronològica de la Península Ibèrica en diferents nivells linguals representa un segon punt central juntament amb la investigació de la gènesi en el debat sobre els orígens de les llengües durant el Segle d'Or, atés que els autors discrepen quant a la successió de les llengües pre-romanes. Els investigadors que consideren el basc com a llengua originària del castellà, presenten la teoria de la corrupció, principalment. La defensa del basc com a primera llengua no suposa, però, un atac a la llengua castellana - tot i que siga l'idioma nacional d'alguns filòlegs-; el que es tracta de demostrar és més aviat l'alt rang i l'honorable edat del castellà. Els representants de la teoria basca consideren els bascs la població autòctona de la Península Ibèrica. Aquesta hipòtesi es contraposa a la teoria del primer castellà, que diu que els bascs havien emigrat més tard i que els primers habitants havien parlat castellà antic (52).

López Madera, un alt funcionari de la reialesa, considera el castellà en forma independent del llatí i com a idioma propi. Per bé que atorga a ambdues llengües una «germandat originària», a nivell històrico-lingüístic no concep una relació mare-filla entre el llatí i el castellà, sinó que arranca de dues llengües que es desenvolupen independentment. La seua teoria genealògica està decidivament influïda per la troballa d'escrits falsificats al Mont Sant a Granada entre 1588 i 1598. Aquests escrits estan dedicats a Sant Cecili, fet que significa que daten del primer segle després de Crist. Una part dels escrits estan en castellà i l'altra en llatí. La fe que té en l'autenticitat dels escrits li va permetre d'utilitzar-los com a proves històriques per a fonamentar la seua teoria.

51.- LAPESA, *op. cit.*, p. 315.

52.- BAHNER, *op. cit.* p. 55.